

Fehér Zoltán

„De szép kocsi, de szép ló előtte”

(A bátyai paraszti lótartás hagyományai)

A szakismeret elenyészik

Nem hinném, ha nem magam tapasztaltam volna.

Úgy a hetvenes évek elején négyéves keresztlányom, akinek apja, anyja paraszti sorban nőtt fel, az ablakon kinézve az ötvenegyes úton egy lovas kocsit pillantott meg. *Nézd, anyu, milyen nagy kutya!* – kiáltott fel a lóra mutatva.

Ennyi az esemény mindössze. A tanulás mégis döbbenetes. És társadalomtörténeti jelentőségű. Magyarországon egy nem városi, hanem egy falusi kislány, még ha négyéves is, nem ismeri a lovat. Még nem látott *pacit*. Olyan élményt jelent számára az első vele való találkozás, mintha az állatkertben az elefántot látta volna meg.

A *mezőgazdaság szocialista átszervezése* után öt-hat évvel kísérleti felmérést végeztem a magam szakállára. Végigjártam a tanítás előtt a felső tagozatos osztályokat. Jobb kezem hüvelyk- és mutatóujjából karikát formáztam, bal kezemmel meg egy darab madzagot tartottam. *No, itt a jászolkarika, ez meg a ló kötőféke. Kösd meg a lovat!* A kun kötésre voltam hát kíváncsi, arra az ősi, egyszerű, mégis rafinált hurokra, amely egyre szorosabbra húzódik, ha a ló fejének rángatása révén ki akar szabadulni, s amely a gazda egyetlen rántásával mégis könnyedén kibomlik, s eloldja a jószágot. Gyerekkoromban még minden pajtásom ismerte.

A hatvanas évek végén „felmérésem” száználmas eredménnyel zárult. Alig egy-két fiú oldotta meg sikeresen a feladatot.

A magángazdálkodás megszűntetése a sokezer éves múlttal rendelkező parasztság és a paraszti hagyományok felszámolását is jelentette. Cezura volt a magyar társadalom történetében.

Korábban még a szálláson (tanyán) élő apósom, ha esténként hazaérkezett kocsiján a határból, fiúunokája nem lévén, óvodáskorú lányaimat ültette fel a kifogott, vályúnál itatott lova hátára, s így vezette büszkén a Keselyt az istálló jászlához.

A régi parasztcsalád elsősorban termelői közösség volt, amelyben régtől fogva kialakult a nemek s korok szerinti munkamegosztás. Míg az aprójószágokkal, a baromfival és a tehénnel az asszonyok foglalkoztak, a lóval való bánásmód a férfiak jogai és kötelességei közé tartoztak.

A technikai civilizáció mai korában már falun is ritka a lótartó gazdaság, de még él az a nemzedék, amelynek tagjai számára a ló nem egyszerű munkaeszköz, hanem munkatárs, sőt szinte családtag volt. Az elmúlt paraszti világ a 20. század harmadik negyedéig egyre csökkenő intenzitással ugyan, de őrizte és gyakorolta a lótartás, a lóval való bánás minden csínját-bínját. Erről egy egyszerű bátyai parasztasszony, Vidáné Farkas Margit így írt:

A fiúk még több más dolgokat is megtanultak az apjuktól. Főleg azt, hogyan kell az állatokkal bánni, a lovakat megvakarni, befogni, hajtani, sőt még felnyergelni is nagyon fontos volt, mert a sürgős és fontos dolgokat csak futárral, vagyis lóháton lehetett leghamarabb közölni. Mind a fiúknak, mind a lányoknak a szülöktől kellett megtanulni, hogy majd önállóan tudjanak gazdálkodni, vagyis élni.

A fiúgyerekek nemcsak naponta látták, de már karonülő koruktól fogva hallották emlegetni a lovat a dajkarímekben. *Rá, rá, cocóra, / Ketten ültünk egy lóra. Vagy: Drem, drem kobila, sto si tamo cinjila (Aludj, aludj kanca, mit csináltál ott.)* – énekelték nekik höcögötés közben. Nagyobb fiúk befogták egymást madzagból készült hámba, s egyikük mint kocsis hajtotta a másikat játékosorral. Egymás nyakába is fölültek, mint huszár a lovára, s ilyenkor a másik lovast próbálták a földre rántani. Ez a játék talán a hajdani legények lovas vetélkedését őrizte meg. Kis kocsit faragtak maguknak, vagy rossz lábasra madzagot kötöttek, s húzták maguk után, mint ló a kocsit. Apjuk már kicsiny korukban felültette őket a ló hátára szántás vagy istállóba vezetés közben. Hazaérkezéskor segítettek kifogni, leszerszámolni. Nagyobb fiúk már vezették a lovat ekézéskor. Országúton csendes kocsikázáskor az apa fia kezébe adta a hajtószárát. S az igazi „beavatást” az első önálló szántás jelentette. Sáfrán József erről így emlékezett: *Tizenkét éves lehettem, mikor először szántottam. A bátyós tartotta az ekét, én a lovat vezettem. Addig-addig ácsingóztam, hogy megengedte, hogy én tartsam az eke szarvát. Ő meg vezette a lovat. Aztán, mikor látta, hogy jól megy, ő lefeküdt a borozda végibe, én meg örültem, hogy szánthatok.*

Fontos ismeret volt a csikók betörésének tudománya. A csikót fölszerszámazzák, de hosszabbra hagyják az istrángját, s befogják az anyja mellé. A hároméves csikókat úgy szokták betörni, hogy nehéz rönköt húzatnak velük, míg ki nem fáradnak, vagy öregebb mellé fogják be trágyával jól megrakott szekér elé. Szólas volt: *Ló elli a csikót, de zab az édősanyja.* Azt jelenti, hogy a csikónak a szopás mellé ne adjunk kukoricát vagy más abrakot, hanem zabot. Mikor elkezd a csikó tisztulni az orrán keresztül, akkor a zabhoz szoktunk még napraforgómagot is keverni, mert az elősegíti ezt a tisztulást.

A ló társadalomtörténeti jelentősége

A ló talán a legfontosabb, legjelentősebb fajtája volt a domesztikált állatoknak. Általa megsokszorozódott az ember fizikai munkabírása, hihetetlenül megnőtt mozgékonyága. A nomád népek félelmetes harci ereje kiváló lóállományuknak volt köszönhető. Minket, magyarokat is ilyennek ismert meg a világ európai megjelenésünkkor, s azóta is önképünkben a büszke lovas nép sztereotípiája él.

Mínthogy az Árpád-kori Bátya lakói a szekszárdi bencés apátság praedialis nemesei voltak, katonáskodással adóztak. A szekszárdi bencés apátot ugyanis az 1498. évi országgyűlés száz lovasból álló bandérium tartására kötelezte. Ebben a bandériumban talán szolgáltak bátyaiak is.

A szántóföldi művelés növekedésével a lábasjóság egyre inkább a földműves gazdálkodás segítője lett. Ebben a funkcióban Bátyán is, mint országszerte, eleinte az ígás ökörnek volt nagyobb jelentősége, a ló csak később, fokozatosan vette át a vezető szerepet. 1699-ben a bátyai zsellérgazdaságok 24 ígás ökör mellett csak 13 hámos lovat tartottak. 1703-ban 73 ígás ökör és csak 27 hámos ló állt a bátyaiak szolgálatában. Mindössze 3 család nem rendelkezett ígás ökörral, de voltak, akik egy-két, mások akár hat-hét darabot is tartottak belőlük. Vida György bíró tekintélyét nyilván jelentős jószágállománya is emelte. Neki ugyanis egyedül – egyebek mellett – 6 ígás ökre és 7 hámos lova is volt. Az 1733-ban kelt contractus szerint az ígás robotot még 2–2 *Marhás marhával* kell teljesíteni-

ük a bátyai zselléreknek. A Urbárium szintén marhás robotot ír elő: A zsellérnek ugyanis *négyszer marhával, maga szekerekkel* kell teljesíteni éppen úgy, mint az évenkénti egyszerez *hosszú fuarozást*.

A ló növekvő jelentőségét jelzi, hogy a 18–19. század fordulóján egyre több végrendeletben szerepel, s mindig kocsival együtt testálják az örökösre. 1787-ben például az öröktagyó gyermekei közös használatára rendeli kocsiját, lovát. *Két Lovam, Kotsim minnyájoknak egyaránt Házy Szükségekre szolgállyon, és mindenkinek egyaránt legyen benne része, s el ne adódgyon mind addig, valameddig gyermekeim közül egy marad házamban*. Teleky János (talán jobbágysorban élő kurtanemes?) 1794-es végrendeletéből arra következtethetünk, hogy az ígás fogat megélhetést jelenthetett a szegény özvegyasszony számára is, mert azt írja: *Feleségemre hagyom mind a két lovamat, Kotsimat melyből élhessen*. Egy 1809-ben írott testamentum az akkor még újnak számító *vasas kocsi*ról szól, s a lovak színét is megnevezi: *adom (...) egy deres paripa, egy sütét pej Kantza Lovaimat az ezekhez tartozandó avit vasas Kotsimmal és Szerszámmal*. 1833-ban keletkezett a következő végrendelet: *Kotsimat, Lovamat mint tulajdonomat Kettőt ezekből szaporítóan Dusnokról hajtott engem illető három darab Jószágból és szereztetett szintén Marossy fiamnak utolsó rendelésem szerint hagyom*. Az 1862-es végrendelet szövege már általánosnak tekinthető: *a kocsit, 2 lovat is ide értve (...) fiamnak hagyom*.

1828-ban radikális változást tapasztalunk. Ekkor ugyanis a 384 zsellércsalád birtokában mindössze 4 ígás ökör található. (A szarvasmarhák száma is csak 146 darab.) Míg a lovakból 431-et írtak össze. A 19. század elején a bátyaiak mezőgazdasági haszonállata tehát már elsősorban a ló volt.

Az 1828-as regnikoláris összeírás megállapítja, hogy az 1770-ben behozott urbárium szerint a *helységet katonai szállítás nem terheli, de hozzájárul a szállító állomásokhoz*. Ez azt jelentette, hogy a *forspont* kötelezettséget a katonaság számára adott búzával és portio szalmával váltották meg.

A községnek mint communitasnak a 19. század első évtizedeiben már van előfogata és kocsisa. Egy magántulajdonban lévő irat 1843. dec. 29-ei bejegyzése azokat a kiadásokat sorolja föl, amelyeket az előjáróság tagjai utazások alkalmával költöttek. Itt olvassuk, hogy amikor január 29-én Tasson volt a bíró és a jegyző a *confronationalis széken*, lovakra 2 portio szénát vásároltak 24 krajczárért. Ugyanekkor 3 lóra istálló gyertyára 15 krajczárt költöttek. December 4-én Ketskeméten jártak lóportiók váltásdíjáért. A négynapos úton istállóért, hálásért, szénáért (stb.) 612 krajczárt fizettek. December 29-én pedig újból Tasson jártak s pénzt vittek (?). Ekkor 2 szál gyertya, istálló két ízben, 4 portio széna, 1/3 pesti mérő zab egy forintba került.

Míg 1851-ben a bátyai határ túlnyomó része még legelő töménytelen lábasjószággal, 1876-ban, tehát az úrbéri per lezárta után, Galgóczy monográfiájában azt találjuk: *Legelő felosztás és feltörés óta az állattartás a réginek 1/10-ére apadt. Ez csaknem kizárólag az ígásbarom tartására szolgál*. Ugyancsak tőle tudjuk, hogy *ménló nincs. Kantzáikat némelyek Kalocsára viszik hágatni*.

1935-ben az 1046 bátyai önálló gazdaságban és az akadémiai nagybirtokon összesen 130 egyes és 233 kettes lófogat volt használatban. Legelőre mindössze 27 ló járt. A legelő ekkorra 218 holdra zsugorodott. De még így is a teljes terület 26,4%-át teszi ki, ami az országos átlagnál jóval magasabb. (Az országos átlag ekkor 10,6, az alföldi átlag pedig 12,3 kat. hold.) A szarvasmarha igázásának visszaszorulását mutatja, hogy ugyanekkor 1 kettes, 7 négyes ökörfogatot és 1 tehénfogatot használtak. A gazdaságok több mint felének tehát nem volt igaereje. Soknak vagy kevésnek számít az 596 ló? (A legelőre járókat nem számítva, mert azok valószínűleg benne foglaltatnak a fogatos lovak számába.) A 100 kat. holdra jutó lovak száma országos átlagban ekkor 9,9, az alföldi átlag 9,0. Ha a teljes

bátyai határra (5880 kat. hold) vonatkoztatjuk az itteni lóállományt, akkor az már akkor is 10,1, tehát az országos átlag fölötti. A község birtokában azonban csak 3200 kat. hold volt. A lóállomány nagy része pedig az egyéni gazdák használatában állott, mivel az akadémiai uradalomban ökröket, sőt már traktort is használtak a nagybirtok lóállománya nem volt jelentős. (Emlékezések szerint 2–3 kettes fogatot használtak.) Így a 100 kat. holdra jutó átlagos lóállomány 18,4, s ez a szám majdnem a kétszerese nemcsak az alföldi, hanem az országos átlagnak is. A háború után megszűnt a nagybirtok, de a lóállomány is megemelkedett, így a 100 kat. holdra jutó lovak száma kb. 17-re nőtt, ami duplája az 1957-es 8,2-es országos átlagnak.

A téesz előtti években ugyanis becslés szerint több mint ezer ló állott a kb. ugyanennyi kisgazdaság használatában. Természetesen nem rendelkezett minden gazdaság lóval, hiszen legtöbbször két lovat tartottak, s kevesebb volt az egylovas gazda. *Az ötvenes években szinte rákényszerítették a parasztembert, hogy neveljen csikót. Mert ahol egy ló volt, ott annak az azévi adója 1000 forint volt, de ahol csikója is volt a lónak, ott azután nem kellett abban az évben adót fizetni. Nálunk is volt két kanca lovunk, s majdnem minden évben leellettük, hogy ne kelljen adót fizetni utánuk.*

A bányai lóirtás történetében az utolsó radikális változást a téesz megalakulása hozta 1960-ban. A gazdáknak be kellett adniuk a közösbe lovaikat, amelyek számára a majorban két hatalmas lóistállót építettek. 1967-ben 140 lóva volt a Piros Arany Tsz-nek, amelyet két háromtagú brigád gondozott. A szegény párák itt elég mostoha körülmények közé kerültek. Sokszor nem takarították ki az istállót, ritkán vakarták meg őket, folyton más keze alá kerültek, megszűnt az a kapcsolat ember és állat között, ami eddig olyan bensőséges volt. A háztájik megművelésére a tagok igyekeztek régi lovukat egy-egy napra kikölcsönözni, de emiatt reggelenként sokszor veszekedés volt az istálló körül. A fölöslegessé vált lovakat százával vitték be Kalocsára, ahol állítólag olaszok vásárolták fel azokat olcsón, hogy virslinek dolgozzák fel őket. Az iga nélkül maradt háztáji gazdaságok igényeit egyre inkább a csettegők, a kistraktorok vették át, szállításra meg előkerültek a kézzel húzott *háztáji kocsi*, a személyautók.

Szinte jelképe lehetett volna a hatvanas évek elején a magyar parasztság helyzetének az a jelenet, amikor egy elbontott szállás nádtetejét egy parasztszekérre hányták elszállítás céljából, majd négy-öt ember húzta-vonta a műúton az arra járó autóbuszok és személykocsi utasainak nagy csodálkozására. Afféle modern Bástya szekere volt ez. A téesz fokozatos gépesítése következtében aztán a téesz lóállománya is egyre csökkent, végül elvesztette jelentőségét és megszűnt. A háztájik és a néhány egyéni gazdaság azonban sokáig igénybe vette a lófogatokat. Szántás, ekézés, betakarítás idején igen keresettek voltak annak a néhány lovas gazdának a szolgáltatásai, akik jó pénzért vállaltak ilyen munkát.

Volt, akinek sikerült megmentenie a kocsiját. *Nekem volt már akkor két kocsim. Volt egy gumis kocsim, meg volt egy lócsös parasztkocsim. És persze a gumiskocsit én nem akartam beadni, mer bevittem a lócsös kocsimat, az is jó állapotba volt, meg a két lovamat. Akkor volt egy ilyen szemle, ahová be kellett menni. Fölbecsülték a lovak értékét, a kocsinak az értékét. Akkor kijött a bizottság, és kérdezték: ezt hoztam? Ezt hoztam. Visszamentek és akkor kijött a bizottságnak az elnöke, a Pali bácsi, hogy*

Laci, hát neked van gumis kocsid is.

Pali bácsi, hát én a gumis kocsit nem akarnám behozni. Azt meghagyom, mert van három család, és abból tudom majd a családomat fönntartani.

Akkor nem firtatták tovább. De aztán valakinek szemet szúrt, hogy a gumis kocsit nem akartam leadni. Még a rendőrséggel is fenyegettek. Erősen ellenálltam, és így megmaradt a gumis kocsi saját részemre.

Lófajták

A 19. században, az emlékezés szerint, Bátyán is a régi fajta kicsiny termetű lovat tenyésztették. Ez nyilván az országosan elterjedt szívós, erős, gyors mozgású úgynevezett *magyar parlagi ló* lehetett. Ezek ivartalanításáról, a nagy testű, későbbiekben elterjedt fajta szaporítása céljából, hivatalos intézkedések történtek. Egy mai bátyai lótenyésztő vállalkozó szerint itt a legelterjedtebb fajta a *furiozó* volt, amely igásnak és hátnak egyaránt megfelelt. Általában keverék fajtákat használtak. Számon tartották azt a néhány gazdát, akinek az istállójában tiszta *nóniusz* vagy *gidrány* fajták állottak. A *nóniusz* meg a *gidrány* keverék tekintélyes, szép kiállítású, gyors, de nem annyira szívós. Az *arab* beütés jegyeit viselő ló kicsiny termetű, nagyon igyekvő, képes beleszakadni a munkába és ideges, csak a gazdáját túri maga körül. A *lipicait* nagyon okos, erős és tanulékony lónak tartották. A 30-as években volt a faluban két *óberlandi* fajta. Külön becsben tartották a *kisbéri* fajtát. Nagy teherbírási *mura* vagy *félmura lovakat* csak a háború utáni időktől néhány gazda tartott, de nem voltak népszerűek.

A lovak színének megjelölésére használták a *vasderes* – szürkébe áthajló foltos, hozzá volt hasonló a *szödrös*, kevés *fakó* is akadt, *hóka*, *barna*, *pej* (*világos pej*, sárgás; *sötét pej*, pirosba átjászó), *kesely*, *szürke*, *sárga*, *tarka*, *fekete* vagy *holló*-, illetve *bogárszínű* megnevezéseket. A ló homlokán lévő jegyként szokták mondani a *csillag*, *hóka* (homlokán a fehérség a szájáig lehúzódott) szavakat. A ló csülkén lévő fehérségről a lovat *kesének* vagy újabban *zoknisnak* hívták. Ha a ló lábszárán különböző mértékű lehetett a fehérség, de a testen lévő világos foltról is *kesének* neveztek a lovat.

A lovak megnevezése ivaruk és koruk szerint: *csődör*, *kanca* (*kobila*), *paripa*, *csikó*. Paripát nem tarthatott magánember. Csak a honvédség, de a honvédségnek ez a része a Földművelésügyi Minisztérium alá tartozott. Használatuk szerint volt *igás* és *hátas*. De ez utóbbiból alig akadt a faluban.

Az igásnak szánt csődörökét később is kikerélték. Ezt a műveletet az első világháború idején egy idejára halasi pásztor végezte. Ilyenkor négy darab láncos *klumpát* (bilincset) tettek a ló négy lábára. A láncokkal az első lábakat hátra- a hátsókat előrerántották. A ló ekkor az előre elkészített szalmára esett. A műtét elvégzése után az ereket facsipesszel szorították el. A jászolhoz vezetett állatnak eleinte felkötötték a fejét, hogy ne tudjon lefeküdni két-három napig, s ez idő alatt többször is megjáratták.

1812-ben még szokás volt Bátyán a számosállatok kormegjelölésére szolgáló ősi *harmadfü* kifejezés. Ebben az évben ugyanis Jéló György végrendeletében a következőképpen intézkedik: *Helységben lévő Házamat minden hozzátartozandókkal, úgy szinte Szállásomat, s ott lévő Négy Kis Borjas Tehenemet, Két 3fü, Két 1 esztendő Tinómat, Négy Ló, Két Vasas Kotsi, 6 sertvés, Tíz Kaptár Méhem...*

A ló neve

A hatvanas években volt egy általános iskolás diákom. Jóeszű, de az iskolai kötöttéseket nehezen tűrő, rosszul tanuló parasztyerek. Ebben is hasonlított a Móricz Zsigmond novellájában szereplő Rojtos Bandihoz, meg abban is, hogy mindene volt a ló. Akkor már téeszvilágban éltünk, szülei istállója üresen tátongott, s ő az iskolán kívüli életét leginkább a téeszmajor istállóiban töltötte. Segített az oda beosztott felnőtteknek. Talán soha életében nem kapott leckét, amit olyan lelkesen teljesített volna, mint amikor azt kértem tőle, írja le a téesz lovainak a nevét. Fejből tudta a névsort, s már írta is: *Árva, Baba, Bogár, Csillag, Csinos, Gazsi, Géza, Holló, Julcsa, Kacér, Kedves, Kese, Kesely, Kicsi,*

Laci, Linda, Lepke, Madár, Matyi, Pajkos, Rigó, Sanyi, Sárga, Szárca, Szellő, Szödrös, Szultán, Tüzes, Villám, Vilma. Csupa szép magyar nevű állatok. A kancák gyakran kaptak női nevet (Julcsa), a csődörök (ménék) férfinevet (Laci), színükről nevezhették őket (Bogár, Holló, Kese, Szödrös, Fecske), de jelükről is (Csillag, Lepke). A név kifejezhette tulajdonságukat: Pajkos, Kacér, Tüzes, Villám, Kicsi. Benne lehetett a gazda lóhoz fűződő szeretete: Kedves, Csinos, Szultán, Árva, Baba.

A vásárban vett ló általában megtartotta a nevét. Fekete Fülöp azonban, aki néhány éve még a szilvásváradai vásárban vett jószágán lovagolva tette meg hazáig a mintegy háromszáz kilométer utat, azt mondta: *Nekem nem tetszik, hogy a lovaknak emberneveket (személyneveket) adnak. Például Juci, Géza. Ha én ilyen lovat vennék, biztos átkeresztelném olyanra, hogy Pajkos vagy Fecske. Megszokná, megtanulná az a ló.*

Hogy a kedves háziállatnak nevet adnak, ezáltal egyedivé teszik. Keleti lovasnomád népek hősénekeiben a hős nevét gyakran emlegetik együtt kedvenc lova nevével. A türkök történetét például leghíresebb vezérüknek, Kül-Teginnek 1300 éves sztléje őrizte meg, s innen tudjuk harci ménjeinek a nevét is. *Alp-alcsi nevű fehér lován indult a csatába..., Tadic Csurpej (nevű) lovára szállt..., Kül-Tegin Azman (nevű) fehér lován támadott..., Kül Tegin ekkor Árva (nevű) fehér paripájára szállt...* (Az Árva lónév Bátyán is élt.) Nyilván nálunk is ilyen hősének őrizhette meg a kerlési csata emlékét, amelyben Szent László Szög nevű lovával érte utol a leányrabló kunt. Zrínyi Miklós a *Szigeti veszedelemben* megnevezi Deli Vid lovát: *Ő Karabul lovának megkapja fékszarát. (XI/81.)* Arany pedig Toldi Miklós Rigó nevű lováról beszél.

Egy bátyai rác nyelvű közmondás szerint a házastársaknak egy akaraton kell lenniük, mint a páros hamba fogott lovaknak. Ha nem így van, akkor baj van a házassággal. A közmondásban a lovak neve magyar. *A Cicka kece, a Nota ne ce. (A Cicka indít, a Nóta nem indít.)*

A bátyai népi emlékezésekben is számon tarthatták az ős lovainak nevét, mert Markó József tanító így beszélt családjá eredetéről: *Egyik ősanyámnak öt fiú gyermeke született: Markeje, Vinkeja, Jozeja, Paveja és Andreja. Az egyikük megnősült és Markó-szállásra költözött. Csodaszép lovai voltak. Nagypám még tudta is a lovak nevét, de én már nem tudom. (A személyek neve megmaradt, a lovaké kihullott az emlékezetből.)*

A hőmese paródiája a hazugmese. Ezzel magyarázható, hogy ebben is számontartják az állatok nevét – ami ott talán a hitelességet is szolgálta, s később stiláris elemmé vált –, megtalálható a Fekete Ferenc által elmondott *Szúnyog lábán az égbe* című hazugmesében. Itt a történet a hőmesei égigérő fa megmászásának motívumával indul, a hazugmese hőse pontosan úgy kúszik fel az óriási szúnyog lábán az égbe, mint a hőmese kiskondása az égigérő fán. Nos, ebben a parodikus alkotásban már nem lovak, hanem, nyilván a műfaj fordítottsága miatt, ökrök nevei szerepelnek. *Befogtam a kilenc ökröt. Az ökrök nevei voltak: Körmös, Högyös, Dudás, Darázs, Daru, Villás, Bodor, Gatyás.* (Hogy a kilenc ökrök nevéként csak nyolcat sorol föl, a hazugmese természetéből következik.)

Egy történeti monda szól arról, hogy 1848-ban a bátyai zsellérek épp az uraság kerítését javították, amikor Kalocsáról *szürke lovon érkezett egy ember*, aki kihirdette, hogy megszűnt a robota.

A ló lehetett tanulékony, szófogadó, engedelmes vagyis *jámbor*, *kezes*, de akadt ravasz, rosszindulatú, *csökönnyös* és *fáradékos* (fáradékony) is. A nagyon megkímélt ló könnyen válhatott *kényőssé*. Az elhanyagolt, rosszul táplált, sovány lovat *gebének* mondták.

A jó lovat gyakran hasonlították a sárkányhoz. *Olyan vót az a ló, mint a sárkány. Szokták mondani, hogy úgy mennek a lovai, mint a sárkány. Vagy ha két lova volt, mint két sárkány. Vagy úgy megy, mintha sárkányok húznák a kocsit.*

A lovat így indították: *Csillag, née!* Vagy: *Gyí!* Megállítás: *Psz, hó! Hóha!* Vagy: *Ha!* Vagy: *Hó!* Fordítás, oldalzó mozgás: *Tüled, née!* Hátramenet, tolatás: *Curukk!* A csikó megszó-

lítása, félreküldése: *Csöt, née! Maci, née!* Föltűnő, hogy a legtöbb gazda Bátyán a lovával általában magyarul beszélt, magyarul szidták, dicsérték.

Még a valamikori szállási csárdára is kiírták:

*Hóha, Sárga!
Itt a csárda,
Itt a világ közepe!*

Legeltetés

1728-ban Bátya és Varajt pusztja területén a legelő 150 földesúri szarvasmarha és 20 ló számára elegendő a kedvező nyári hónapokban. A Duna kiáradásai alkalmával kénytelenek a Kalocsai Érseki uradalomtól legelőt bérelni saját állataik számára, amíg a víz vissza nem húzódik. Mivel az áradás néha fél évig is eltart, a legelőbérlelésből nincs több hasznuk, mint ami napi szükségleteiket fedezi.

1851-ben a 4740 holdas bátyai határból 3000 hold a legelő, s ezen 1859-ben, az úrbéri per idején, a bátyai bíró szerint több mint 2000 darab ló és szarvasmarha... egyedül a nép... kezén létezik. Ugyanebben az évben egy összeírás 14 bátyai pásztornak a nevét őrizte meg. Közülük *Tuftsia Sándor csikós számadó – Bátya község ménes számadó, Zsigmond József csikós számadó, Bencze János csikós bujtár.* (A többiek, gulyások juhászok, kanászok.) 1857-ben feljegyezték, hogy a *Kesina háton 1 kőkút* található. Valószínű, hogy a Kesina hát Kesely hátat, a lólegelőt jelenti, a kőkút pedig téglával kirakott kutat.

Bajnai József 1862-ben a kalocsai sárközi állattartásról a következőket írja: *Takarmánynövény alig természetik, s a téli istállóba szorult számos marha kukoricaszárral, mely felvágatlan, s fülllesztetlen állapotban dobatik elé vagy tavaszi búza szalmán csikorog, s téli takarmányozáson elsatnyulva kora tavasszal űzetik gyenge mezőre – mint mondják – ‘erősödni’. Lóherést keveset láthatni, s a koci előtt kifogott ló vagy ökör most is még csak a mezőre veretik jóllakás végett, s ha szükség van rá, mezőriül hajtatik terhő mellé. Ilyen furcsa szokás mellett nem csoda, ha a munka lassan megy, mert a marhát sem lehet étlen hajtani sokáig a nélkül, hogy a szolgálatot végképp megtagadja, s nem is lehet sokat várni oly marhától, mely erejét a mező bogaraiból szedi össze, s ezért ismét csodálni nem lehet, ha sekély szántásra is 4–6 csontos nagytermetű ökröt kell fogni az eke elé.*

A téli időben is legelőre csapott ló nem tudott legelni. Vegetált. Innen a szóláshasonlat: *Drema, koa kobila na mrazu.* (Szunyókál, mint a kanca déren.) A legelőn tartott, vagy oda időnként kicsapott lovakat meg szokták bélyegezni. 1857-ben a községháza leltárában szerepel a következő tétel: *padlásan bélyeg vas.*

Markó Tamás szerint a 19. század harmadik negyedében külön legelt az ígás lovak ménese és a csikók ménese. Rájuk a *csikós számadó* vigyázott néhány *bujtárral*.

A jobbágyvilágban együtt legelhetett az uraság és a jobbágyság ménese. Illetve másféle jószágá. Az úrbéri per után (1854–1868) elkülönült az urasági és a községi legelő. Az egész legelőt 638 parcellára osztották, s a volt zsellérek, illetve a közbirtokosok birtokarányuk alapján kaptak belőle. A per után készített kataszteri térképhez egy névsort is készítettek, amelyben minden név után feltüntették, hogy az illető hány 638-ad résszel rendelkezik. Itt együtt szerepelnek a közbirtokosság tagjai, a község mint testület, a községben élő iparosok, zsidó kereskedők és a volt zsellérek. A 6, 8, 10, 12-ed résszel rendelkezők kirínak a sorból, hisz legtöbbjük ennél kevesebbel rendelkezett. Néprajzkutatók szerint a régi legelőközösség csökevényes maradványa volt a legeltetési társulat. A Bátyai Legeltetési Társulat elődje már 1868-tól működött, s az 1960-as évekig őrizte azt a kis füzetet, ame-

lyet a kalocsai M. Kir. Gazdasági Népiskola könyvtárából kölcsönöztek ki. A Legeltetési Társulat megalakulásáról, szervezeti felépítéséről és működéséről a *Bátya életrajza* című könyvemben bővebben olvashatunk. A társulat gondoskodott a legelő tüsökirtásáról és a pásztorok felfogadásáról is. A legelő azonban ekkorra már jóformán kizárólag a szarvasmarhák kihajtására szolgált.

A 20. században, amikor már általánossá vált az istállózó tartás, a lovak a falusi házhoz épített istállóban éjszakáztak. Nyaranta azonban szokás volt, hogy a lovakat gazdájuk éjszakára a legelőre küldte, ahol *vagy a legényfiú vigyázott rájuk vagy a Jóisten*. A hiedelemtörténetek gyakran kezdődnek így: *Két embőr elmönt lovakat legeltetni éccakának idején. Öregök úgy möntek legeltetni lovakat. És akkor közüük elgyűtt a lámpás. Régön az emberek éccaka ki szokták vezetni a lovakat a legelőre legeltetni. Egy bácsi is Szent György napkor a lovait legeltette*. A legényfiú ilyenkor kipányvázta a lovakat, vagy béklyót, nyűgöt tett az első lábukra. Arra kellett csak ügyelni, hogy az állatok kárba ne menjenek. Ilyen alkalmakkor több lólegeltető fiú is a fűben heverészve egész éjszaka beszélgetett. Néha azonban baj is történhetett, mint arról a következő, Jéló Pál által elmondott történet tanúskodik:

Apám Ócsénybe vót csépelni. Anyám meg kiküldött délután legeltetni. Jó bepálinkáztam, azután mentem ki az Ágina-barába. Kinyűgöztem a lovakat, aztán tüzet csináltam, kukoricát sütöttem. Az elsőbül alig ettem, hát elnyomott az álom. Elaludtam. Mikor fölbredek, de hideg van. Hát hol vagyok én? Fölöttem ragyognak a csillagok. Tudom, hogy Nagyasszony nap vót. De hol vannak a lovak? Akkor ijedtem meg. Hát észrevettem, hogy merre mozog a kukorica levele. Meg is fogtam őket. Levettem a lábukról a nyűgöt, az egyikre felhúzódkodtam. A kötőfékek egymáshoz vótak kötve. Ahogy megyünk, hirtelen valamitül úgy megijedtek, hogy vágta kezdtek. Az út tőtese jó magas, mégis egy ugrással körösztiül az árkon, és föl az útra. Dusnoki emberek hajtották a tehenet Kalocsára. Hát az én lovaim a vágta megközltek a tehenet. Így értünk haza. A dusnoki ember a botját is utánunk vágta mérgébe.

Ha már említettem a kipányvázást, vagyis azt a legeltetési módot, amikor a lovat hosszú porázon cövekhez vagy karóhoz kötötték, el kell mondanom egy közkeletű obszcn szitkozódásunk lótaráshoz kapcsolódó értelmezését. (A szitkozódás így szól: *Lóf... a s... edbe!*) Nyelvészeink szerint ugyanis nomád őseink (mai nomád népekhez hasonlóan) hátaslovaikat éjszakára kipányvázta. Mivel a sztyeppén ehhez nem találtak volna megfelelő karót, vezetéklovaikon magukkal szállították a lókarót, amit *lófának* (*lófa*) neveztek. Ezt állították aztán le jurtájuk mellé, s hozzákötötték hátaállatukat. (Ezeket a lófákat az égi istenek lófái – égig érő fái – modelljeinek tekintették. S szakrális tisztelettel öveztek.) Ha aztán a sötétség leple alatt egy tolvaj elkötötte róla a lovat, s a lóköttöt megfogták, büntetésül karóba vagyis a lófára húzták.

Pásztorok és betyárok

1862-ben írta Bajnai József a Kalocsai Sárköz régi állattartásáról: *Van egy, mit a régi jó idők dicséretül emlegetnek az öregek, s ez az, hogy a rideg legelő életet élt gulyák- s méneseekben kevés ló- és marhalopás történt. De most már az egyszerű erkölcsű Sárközben is bekövetkezni látszanak az idők, hogy a gazda nem alszik gond nélkül, ha lova szerszámát – mint ezelőtt Istenben boldogult apja is, maga is – kerületlen udvarán az istálló falába vert faszeget éjen át lógni, marháját pedig felügyelet nélkül kényre barangolni tudja, mert most itt is már támadnak, kik marha becsét jól érezvén, felkeresik azt még a keresztvasas istállóban is csak úgy mint a tyúkokat a padláson, hova éji szállásaikra elvonulnak.*

A népi emlékezet is tud arról, s még magam is láttam, hogy a szállási istállókra erős ajtókat szereltek a betyárok miatt. *Három sarokvasa vót, a középsőn anyacsavar. Leemelni nem*

lehetett az ajtót. Máshol keresztvas zárta el, de azt a betyárok nem tudták átléptetni. Ebben az időben már nem volt tanácsos őrizetlenül legeltetni sem. Nyéggel lakolták a lovakat, szabadon eresztették. Reggel aztán sokszor kereshették, mer a betyárok elvitték. Mesélnek arról is, hogy a betyárok a szállási Kukorica csárdába lovastul állítottak be. A férfiak ezért jártak ki a szállásokra, ahol bezárkóztak az istállóba. Előzőleg szóltak egymásnak a szomszédok, hogy ha kiabálok, akkor gyere, mer lopják a lovat. Társaságban persze megnőtt az emberek bátorsága. Őt, hat, tíz ember is összegyűtt egy-egy istállóba. Vigyáztak, mer loptak nagyon. Nagy lopások vótak. Kívül verték az ajtót, bent meg ezek nyomták. Akkor baltával kezdték verni. Begyűttek. – Maguk akarnak rabolni? – kérdezte valaki a bentlévők közül. Összeverték, aki mondta.

A 19. században Magyarországon kialakult a pásztorok és a betyárok között egy titkos kapcsolat. Azok a betyárok, akiket egy-egy ménes csikósai segítettek, rejtegették őket, ideiglenesen befogadták az általuk lopott lovakat, védelmet és segítséget is kaptak viszonosságul. A bátyai pásztorok sem voltak mások. A híres Pajka pásztor leszármazottja erről még a családi hagyományból tud.

Öregapámékhoz szoktak járni betyárok. Értették egyik a másikát. Egyszer elveszett Koprivanaczéknak két gyönyörű szép csikója, és elgyűttek ezek a betyárok látogatóba. Öregapám vót a számadó. Panaszkodott nekik. Bátorították: Ne félj semmit! Meglesznek! Harmadnapra megvótak. Ide vezették a gazdájához. A vezetőkénevet hallottam, hogy Mezeiek vótak Gerjenbül.

Elgyűttek hárman. Jó husángokkal gyűttek, este. Szűrbe. És ez a Sándor (Tupcsia nevű pásztor) állandóan kérdezte, hova valósiak. Öregapám pedig azt mondta: Hallgass! Ne kérdezd. De ú tovább kérdezte. Egyszer az egyik fölkel, és azt mondta neki: De b... meg az apja úristenit! Majd mingyá megmondom. Hát a sarokba ment. Alig bírta öregapám lecsillapítani.

Egy betyár szokott járni az ipamhoz. Mikor itatás vót: Jó napot, Sándor bácsi! – köszön neki. De semmi nem vót nála, csak egy bot és rongyos szűr a vállán. Mondta neki az ipam: Adjon Isten! De ne ám, hogy megkérdezze valamelyik bujtár, hogy hova mén, kicsoda maga. Azt nem szabad megkérdezni az ilyen embertől. Vége vót az itatásnak. Lenyugodtak a kút körül. És akkor úk is leültek ebédelni, a bujtárok és a számadó. Megkínálták azt a valakit is, aki gyűtt. Tessék hát falatozni. Ami van szegény embernek: kenyér, hajma, szalonna. – Jó van Sándor bácsi, jó lösz az is – mondta szegény hangon. Akkor hát egy kicsit beszélgettek, míg a gulya nyugton vót. Kérdezte a Sándor bácsitul, hogy van-e valami baj a gulyába, vagy a csikókba. Mondta Sándor bácsi: Nincsen hála Istennek, nincsen semmi bajuk se. Ment a gulya szanaszét legelni. És a vendég nem igyekezett túllük, hogy elment vóna, hanem bevárta az estét is náluk. Akkó a jószág ment haza. Estefeléd elengedték úket. Ú megen a Sándor bácsi meg a bujtárok jöttek haza, de ez is jött velük, ez a betyár, de nem szótak neki semmit se. Nem szabad vót szóni, hogy ne gyűjjon. Akkor tájba uralkodott a Rózsa Sándor bandája. Begyűttek. A vacsora készen vót. Terítve vót má az asztal, mikor hazagyűttek. Mondta az asszony: Mosakodjanak, kész a vacsora. És hozzáfogtak vacsorázni. Megkínálták a betyárt is, s az vacsorázott velük szép nyugodtan. El is beszélgettek egész este. Hajnál tájba, úgy éjjél után két óra tájba, akkor mondta a Sándor bácsinak a betyár: No, Sándor bácsi, én most elmegyek. Ne féljen, nem lesz magánál semmi baj se. Nem is vót a gulyába semmi baj, se a csikók között. Ha jött valaki más erre, talán csendőrok, hogy megkérdezték az öreg gulyást, nem látott-e erre olyan valakit, akkor hát felelte nekik: Hát nem láttam. Mer nem szabad vót kivallani neki, mer a többi bandák valami kárt csináltak vóna a gulyába vagy a csikókba.

Jószágteleltető szállások, falusi istállók

A régi iratokból kitetszik, hogy a 19. század első felében még a jószágokat a falutól néhány kilométerre álló (részben maig meglévő) szállásokon tartották. Bátya tehát két beltelkes, megosztott település volt. Ennek a településtípusnak a kialakulása részben a

kertészkedéssel, részben az állattenyésztéssel magyarázható. Kapitány János ugyanis így beszélt a régi lótartásról: *Az öregapámnak vót tizenkét lova. Az kiment tavasszal a legelőre, ősszel gyüött csak haza. Kiment a ló, és hazagyüött a csikóval. A bátyai gulyák híresek vótak, és ezek a ménesek is, mer ez nem szikes talaj, jó minőségű fű termett rajta. Attul hízott a jószág. Rideg gulyák vótak és ezek a ménesek is. A félrideg tartásról így beszélt: Szent György napkor kihajtottak, András napkor behajtottak. Télen engedték csak haza a csikókat. Nyáron a legelőn éjszakára karámba vótak. A karámokat durungokbul állították. Szinte ugyanezt írja Bajnai József 1862-ben megjelent Sárközi árvízkönyvében: *A tenyészkanczák a ridegmarha (növendékek vagy meddők) kora tavasztól késő őszig gulyánkint pásztorra bízva, Isten szabad ege alatt éltek és szaporodtak, s az irigylendő gazda csak a tél kezdetén kezdett örülni számos és szép lábasjószágának, elszörnyülködve a nem vélt számon, s rögtön összeüött valamiből téli szállásul szolgáló marhaólakat.**

Bátyán nyilván nem kellett hirtelenében összeütni a jószág számára téli szállást, mert régen megvolt már az a paticsfalú, nádfödeles épület, ahol a lábasjószág kihúzta a telet. Szűcs Péter Pálné emlékezett arra, hogy az 1800-as évek végén a szomszédok téli időben: *Hajnalban azzal ébresztették egymást a faluban: gyerünk, sógor, szállásra a jószágához! Sáfrán József szerint: Télön kigyüött egy öreg, az etette a két-három darab jószágot. Sáfrán Józsefné meg úgy tudta, hogy: Egy hétig is kinn vótak az öregök. Esetleg a szomszéd jószágát is gondozták. Sáfrán József így mesélt: Télön kigyüött egy öreg, az ötette a két-három darab jószágot. Ott vót kóró. Egy sajátos életforma kezdett kialakulni: Négy-öt istállóhoz fölváltova möntek ki ketten-hárman, ott is maradtak pár napra őrizni és ötetni a lovakat. Voltak olyanok is, akik egész télen kinn laktak, csak karácsonykor gyüettek be a faluba. Árvíz idején csunnyal (fatörzsből kivájt bodonhajóval) vitték a takarmányt, s a gondozók is így jártak ki. A tehetősebb gazdáknak, mint például Matota Péteréknek, két szállásuk volt: egy a szarvasmarháknak, egy pedig a lovaknak. Ez utóbbiakat ugyanis nem volt tanácsos együtt tartani a marhákkal, mert azok hamar betetvesedtek, s tőlük a lovak is elkaphatták. A szegényebbek meg úgy oldották meg a teletetést, hogy egy istállóba két család is beszállásolta a lovait. Egy istállóba két család lova is vót teletőbe. Hasonlóan közös istállóról tudósít egy 1841-ben kelt szerződés. ...a fölső szálláson levő tulajdon szállás tanya épülete mellett levő darab pusztá Telkemet Matota József Tek. Vigyázó Uraság Jobbágynának húsz, azaz 20 váltó frtokon örök áron olly feltétel alatt eladtam légyen, hogy az szállási szomszédok jelsül Matota József, alulírt Matota Balázs, Szűcs János, Szűcs Mártony, Gutti Mártony, Illés Mihály és Illés Lukáts által közös szállási épületet tsináltathassék, mely házat mivel Matota József már tulajdon költségén 80 váltó forintokon felépítette ezen, s a Telek árában összesen tehát 100 váltó frtokban általveszi a nevezett gazdaság az egész épületet Telkestől együött, s a 100 frtok aránylag mindenki által neki kifizetődővén ezen épület Telkestől 10 gazda tulajdonává válik. Téli időben hosszú szórt eresztettek az állatok, megették maguk alól a ganét is. Ezekben az épületekben gyakran kinn aludtak a gazdák is, máskor meg reggelenként gyalogoltak ki, hogy ellássák az állatokat. Mivel gyakran nem volt elegendő takarmányuk télire, fűzfaágakkal etették a jószágokat. Így nem csoda, ha sok elhullott közülük. Tavasszal, mikor ment ki az ember a szállásra: Szomszéd, gyüjjon segíteni, fölemeljük a lovat. Nem bírt föllállni. Nem vót (neki) mit enni.*

Az istálló Bátyán általában az alföldi típusú hosszú parasztházakkal egybeépítve, azzal egy fedél alatt, az épület végében volt, amelyet a fészker követett. Ez utóbbiban tartották a kocsit és a szerszámokat. A szállásokon azonban még akadt néhány olyan épület elrendezés is, amelyben a lakóépület külön állott az istállótól. Az istálló bejáratával szemközti fal mellett húzódott a deszkából eszkábált jászol. Nagyobb gazdáknál kétoldalt állott a jászol. Külön a lovaké, külön a teheneké. Ujabbban sok helyen már beton jászlakat használtak. Peremébe voltak a jászolkarikák, amelyekhez az állatokat kötötték. Ha tehenet is tartottak a lovak mellett, a két állatfajt *strajfa* választotta el. Volt, aki a strajfa egyik végét a jászol szélire helyezte, a másik végét meg a földre a lovak lábához. De általában fel volt függesztve láncra a strajfa, s a gerendáról lógott. Nagyobb gazdáknál az istálló sarkában

állott a béres hálóhelye, a *kuszlik*. A takarmányt általában az istálló padlásán tárolták, de volt olyan is, ahol az udvarban külön álló *polyvás* volt erre a célra.

Volt, aki golyóra kötötte a lovat a jászólhoz. Ezek a kb. 10 cm átmérőjű átfúrt faragott fagolyók arra szolgáltak, hogy megakadályozzák a lónak a kötőfékszárba való lépését. A golyó tehát a kötőfékre volt felhúzva.

Az istállót minden másnap szokták takarítani. Kihordják a trágyát, új szalmát terítenek. A lovakat minden reggel vakarják lóvakaróval vagy kefével. Egy paprikakereskedő béresét úgy ellenőrizte, hogy fehér kesztyűt húzott, azzal simította meg lova hátát, aztán megnézte a kesztyűt, hogy poros lett-e.

Nyáron, ha volt az udvarban árnyékos hely, ki szokták hozni oda a lovakat az istállóból, a kocsi mögé kötötték őket, ott ettek, és éjszakára is ott maradtak.

A paraszti lótartás egy sor kiszolgáló iparágat hozott létre. Ezekre itt nem térek ki, csak megemlítem mint ilyeneket: a kovácsot, a bognárt, a kötélverőt, a szíjgyártót, a csengőkészítő kolompárt.

Lóvásárok

A bátyiaiak számára a legfontosabb lóvásárok a *kalocsai* József-napi és András-napi sokadalom voltak. Eljutottak azonban a *bajai*, a *tolnai*, a *szekszárdi*, a *paksi*, sőt a *szabadszállási* vásárokbá is. Trianon előtt azonban szinte a történelmi határokig elmentek, még a *szabadkai* vásárról is hoztak lovat. Főleg a nehezebb testű *sodrott* fajtákat a Dunántúlról hozták. Eladó lovaikat a kocsi hátsó saroglyájához kötötték, s a vásárolt lovat is úgy hozták haza, esetleg a szomszéd fogatával. Volt olyan is, aki gyalog ment a vásárba, s a vásárolt lovon jött haza. (Szóréen ülve meg azt.)

Dr. Szabó Géza, a szekszárdi múzeum igazgatója szép leírását adja a két világháború közötti ottani lóvásároknak. *Akinek volt lova, az számos mesét tud a vásárokról, ahol bizony talán nem is akadt olyan gazda, akit legalább egyszer be nem csaptak volna. Aki pedig csak nézelődött, mint gyerekkoromban én is a baranyai meg tolnai vásárokbán, nem felejtí a külön gondosan elkerített lóvásárok különös, pörgős hangulatát, a szekerek alól hajnalban álmosan előbúvó purdékát, a rájuk morgó öreg vásározó cigányokat, majd vásárnyitáskor egy pillanat alatt zsbongani kezdő sokadalmat, a kiabáló, egymás kezébe csapkodó alkuvókat. Délután a kiürülő vásártér hangulatát, ahol a sátorból a férfiak hangoskodásának erőssége mutatta, hogy meddig tart még a csikó ára, mögötte pedig egy-egy tompa puffanás, vagy megvillanó késpenge jelezte: az alkunál azért nem mindenki volt teljesen elégedett. A kapuban a kifelé kacagva szaladó fiúk dicsekedve suhintották, csattintották egymás felé a vásárfiaként kapott kis ostort, mintha máris a bakon ülnének. A kislányok mézeskalács babát vagy szívet (...) szorítva keblükre nézték, melyiküké szebb, színesebb, nagyobb. A csendes parasztnép pedig szekérre ülve a kocsi után kötött tehénkével, vagy a vásárban vett csikóval elindult hazafelé, hogy odahaza életüket szolgáló, jó társat neveljen belőle.*

A lóvásárookra érkező lovakat a vásár bejáratánál mindig megvizsgálta az állatorvos. Azoknak a kocsiknak a rúdja végét, amelyeket el akartak adni, szalmacsóvával látták el, s az ég felé állították. Ahol csak a ló volt eladó, ott a rúd végére zablát rakott a gazda, s úgy állította függőlegesre. Aki nem volt elég élelmes, arra ráakaszkodtak a kupecsek. Megegyeztek a gazdával, hogy ha ennyiért adják el, akkor ennyi a jutalékuk, ha annyiért, akkor annyi. Attól kezdve nem a gazda, hanem a kupec árulta a lovat. Ők általában cigányok voltak, de akadt köztük magyar ember is. Nagy *lócsiszároknak* nevezték azokat, akik igen értettek a lovakhoz. Némi módosítással itt is igaz az a megállapítás, miszerint *a gyöngé fogatot tartó kis földű emberek egy része szinte mesterségszerűen, állandó mellékkereset céljából cserélgette lovaít.*

A vevő megkérdezte: Mire tartja ezt a kancát? Aztán a ló koráról érdeklődött, bár ez a passzuson is rajta volt, de megnézte a ló fogazatát is. Mert az minél feketébb, annál idősebb a jószág. Megnézte a ló küllemét, a lábait. Végigsimogatta a ló lábait, és ha voltak benne apró, szemmel nem látható dudorok, azt *pókosnak hívták*, s csökkentette a ló értékét. Ugyancsak hibás volt a *kaptás ló*, amelyeknek a patája és a csüdje között volt egy kidudorodó párna. *Franciás* volt az a ló, amelyeknek a csánkja, vagyis a térde csaknem összeért. Szemrevették a szűgyit. A széles szűgyű ló volt a jó munkabíró. Általában messzebről is meg szokták nézni a lovat, és ha az első két lába takarta a két hátsó lábat, akkor megfelelt. Meg is járatták a lovat. Volt *húzópróba* is, amikor megkötötték a kocsi egy-két kerekét, s úgy indították a lovat. Hogy félős-e a ló, azt tapogatással próbálták ki. A véknyát, ha nem engedte, akkor *félős, rúgós*. Meg szokták nézni, hogy lát-e. Ha megtetszett a ló, a vevő ajánlott egy összeget, a tenyerét nyújtotta az eladónak. Egymás markába csapdostak, s a vevő mindig többet, az eladó mindig kevesebbet mondott. Végül megegyeztek.

Volt minden lónak passzusa. A vásár nyélbe ütése után a hivatalos embernél át lehetett íratni a ló passzusát az új gazdának a nevére. Fontos szerepe volt a lóvásároknak a felhajtóknak, a *cenzároknak*. A sikeres vásárt, a jó üzletkötést áldomással illet megünnepelni, amelyet mindenkor az szokott fizetni, aki pénzt kapott, vagyis az eladó, s belőle a cenzárs sem maradhatott ki. Volt úgy, hogy az alkuban kikötötték, hogy az áldomást ki állja, s így esetleg a vevő fizette az áldomást.

Egy jegyzék szerint 1843 áprilisában a bátyai bíró Szekszárdon járt lovat venni (nyilván a községi előfogat számára), s ekkor *révre, vámra 24 krajtzárt* költött.

Harangozó László elmesélte, hogy nagyapja az első világháború előtt a szabadkai lóvásárban keresett lovat. Egy szerb gazdától megkérdezte, hogy mire tartja a csikót, mire az a magyar szón felbőszülve ostorával végigvágott az érdeklődőn. A Harangozó nagyapa ekkor átöltözött, és később újból megjelent a szerb tulajdonosnál, de most már rácul érdeklődött, s sikerült is megvennie a lovat.

Mi voltunk szálláson a nagyapám eltartói – meséli feleségem. Egy darab föld termésének értékére haláláig számot tartott. Pár év múlva ebből összejött neki egy nagyobb összeg, s egy alkalommal szomszédja kocsiján elment a hajósi vásárba. Csak estére ért haza. Már a kapu előtt kiabált: Erzsi, nyisd ki a kaput! Erzsi boldogan szaladt, nyitotta a kaput, hát a dedó ott állt egy szép nagy lóval. A ló azonban nagyokat nyerített, kétlábra állt, nem akart bejönni. Akkor édesapámnak kiabált, hogy segítsen bevezetni a lovat az istállóba. Még a szomszédból is kellett segítséget kérni. Nem értették, mitől félhet ez a ló ennyire. Mindent eltakarítottak pedig előle. Végre észrevették, hogy a kertben lévő gyümölcsfákon úgynevezett csilingó-csattogó sztaniol fóliák voltak felakasztva madáríjesztőnek. Miután leszedték azokat, a Rigót csak akkor lehetett nagynehezen betuszkolni az istállóba. Később is olyan ijedős volt a Rigó, úgy hogy a következő vásáron túladtak rajta. A dedó meg is ígérte édesapámnak, hogy többet ő lovat nem vesz.

A lóvásárláskor már gondoskodni kell a mágikus segítségéről. *Ha nem sikerül az egyik vásárba eladni a lovat, le kell szedni a patkóját, ha új is, és megint megpatkolni. Akkor sikerül eladni. A sikeres eladást meg azzal biztosíthatják, hogy nem szabad sajnálni.*

A lovat, mikor megveszik, először a malomba hajtják, hogy egészséges legyen, hogy sok hasznot hajtsen, mint a malom.

A lovak használata. Munka, közlekedés

Mint már említettem, a parasztcsaládokban kialakult hagyományos nemek szerinti munkamegosztás alapján az aprójószág (baromfi) gondozása és a tehén fejése a nők dolga, a lóval való bánásmód kifejezetten a férfiak feladata volt.

Míg az aprójószágokat általában ötettkék, a lábasjószágoknak inkább önni adtak. Adtál a lovaknak? Kaptak a lovak? – kérdezték. A gazda csak azután ültetett a vacsorához, miután a lovakat ellátta. Étkezéskor első volt a ló, aztán jött a gazda. Nyáron napjában háromszor, télen kétszer adtak a lovaknak. A lovak számára az élelmet a jászolba dobták, öntötték. Lehetett ez széna. Bátyán azonban kevés volt a kaszáló, kevés széna volt a gazdaságokban. Szűken bántak vele. Az előljáróság árverezte az utak, dűlők szélén, a gátoldalban a füvet kaszálásra. Ilyenkor szinte verekedésre került sor a sok igénylő között, mert olyan takarmányszegény volt a falu. Nyáron viszont adtak zöld lucernát. Egész évben volt csöves kukorica, szecska, abrak. A nagy deszkaládában, a *ferslőgban* keverték a korpából, aprított tökből, polyvából, szecskeből és reszelt marharépból készült eledelt. A takarmány elkészítéséhez használták a kézi kerékkel hajtott *szecskaavógót* és a répa feldolgozására szolgáló *reszelőt*. Tavasszal a szénát zöldtakarmánnyal keverték, hogy az ne ártson meg a jószágoknak. Télen éjszakára a kukoricaszár leveleit is a lovakkal etették meg. A csupasz szárazakat, a *szaríziket* újból kévébe kötötték és a kemencében tüzeltek el. Általában kora reggel, munkába indulás előtt adtak a lovaknak, aztán este, munka után. Ilyenkor itatták is őket vödörből vagy a kút vályújánál. Napközben, ha pihent a ló a föld végében lévő akácfák hűsében a hátsó saraglyához kötve, a kocsiodalba vetett frissen kaszált füvet vagy tarló kaparékot fogyasztott. *Abrakos tarisznyát* inkább csak a városi piaci várakozás alkalmával akasztottak a ló nyakába. Hegedűs P. József bátyai paprika-nagykereskedő 1946-ban készült írásba foglalt becslése szerint egy ötholdas parasztgazdaságban a két ló ellátására napi 3 kg abrak szükséges, ami egy év alatt 1095 kg-ot jelent.

Télen, amikor nem volt folyamatos kinti munka, néha-néha csak azért fogták be a lovakat, hogy megjárassák őket. De még ekkor is végeztek valamilyen hasznos tevékenységet. Kimentek a rakodóba, hogy hozzanak haza egy kocsira való szénát, szalmát, a szárkúpokból kukoricaszárat. Ilyenkor hordták ki szánkóval az udvarokból a havat a legelőre. Néha-néha ellátogattak kocsival, szánkóval a szomszéd falubeli katonacimborához vagy a szállási, illetve a falubeli rokonokhoz.

A nyári nagymosás, aratás előtt vagy inkább után, amikor már a kapálás is befejeződött, félig-meddig ünnepi eseménynek számított. Ilyenkor lovas kocsival vitték ki a Dunára a kilúgozott szennyest, s nemcsak azt, de szinte a magukon lévő valamennyi ruhát is kimosták. A gyermekek a sekély vízben boldogan lubickoltak, a gazda meg kicsit lejjebb behajtotta a vízbe a lovakat, lemosta őket, s maga is megfürdött.

Egy jó gazda két lóval rendelkezett. Ennyi elegendő volt földjeinek megmunkálásához, a szántáshoz, boronáláshoz, trágyahordáshoz, palántaszállításához, hordóskodáshoz, a 19. században a nyomtatáshoz, a betakarításhoz, a család napi kihordásához arra a földparcellára, ahol éppen az időserű munkát kellett végezni (vetés, ültetés, aratás stb.). A 19. században még a hagymát, káposztát szállító dereglyéket is lovak húzták az árral ellenkező irányba a partról. Valószínű, hogy lóval működött az a két szárazmalom 1715-ben, amelyek közül az egyik a falu közepén állt, s amely 15 pozsonyi mérő gabonát fogadott be. Az 1800-as években a paprikaórló szárazmalmokban a lovat rendszerint az örlető gazda adta, de adhatta a malmos is. Még a 20. század elején is működött az az olajsutú Dobosban, amely szintén lómeghajtású volt. A körbe-körbe járó lovakat kétóránként kellett cserélni. A gyűdi vagy más búcsúba induló zarándokcsapatot is mindig kísérte egy fogat. Ez szállította a nagyobb batyukat, erre ülhetek föl időnként azok, akik nagyon elfáradtak, vagy kisebesedett a lábuk a gyaloglás során. Építkezés során az építőanyag, a föld hordása is kocsifuvarral történt.

A lovas gazda gyakran segített a ló nélkülinek földje fölszántásában, termésének hazahordásában, ekekapálással, s mindezért az illető gyalognapszámmal fizetett, vagyis elment kapálni, paprikát csipedni stb. De néha még a két lovas gazda is szegénynek érezhette

magát, mint arról Szirányiné Maros Erzsébet beszámolt. *Hát az én életömről ne is beszéljünk, mer olyan szegényök vótunk, hogy no. Ugye apám vergődött, hárman vótunk testvérök. Akkor még ott szálláson laktunk. Vót apámnak ugyan tehene is egy vagy két lova, meg disznók meg baromfi is vót. Akkor tán még földünk se vót a házhoz. A szegényebbek örültek, ha egy lovat meg tudtak venni, elég gond volt annak a tartása is. Az egyes lovat mindig a rúd jobb oldalára fogták be. Az egylovas gazda azzal a szólással vigasztalta magát, hogy egyes lónak nincsen párja. A szólás humora kettős értelméből fakadt. Az egyes valóban páratlan szám, a nincsen párja, jelentése azonban lehet az is, hogy nincs több ilyen ló a világon, ez a legkiválóbb, páratlan a maga nemében. Az egylovas gazdák sokszor ketten-ketten összeálltak, összefogták a lovukat, s így végezték el azt a munkát, amit egyes lóval nem lehetett volna (szántás, hordóskodás).*

A régi lovas kocsis világban KRESZ nélkül is kialakult a közlekedési morál. A földesutakon mindenki a kátyúmentes sávot kereste, s ha két kocsi szembetalálkozott egymással, iratlan szabály volt, hogy a fiatalabb kocsis tér ki az idősebb elől, illetve a nagy terület megrakott kocsinak tér ki a másik. A legnagyobb sértés abból származott, ha az egyik kocsis a mellette elhaladó lovakat megcsapta ostorával. Így tett a dölyfös úri kocsis Arany János versében: *„Jobban esik neki, a kevély lelkének, / Ha nyakába sújthat a két árva sőrénnek, Jobban esik neki, ha egyet kiálthat /: Földi, a keréka gyiratja a hájat.”*

Paprikabetakarításkor a zsákokkal jól megrakott kocsira nem ült föl gazdája, nem a lovak, hanem a termés kímélése miatt, s inkább a szekér mellett ballagott. Hordóskodáskor a vendégoldallal megnagyobbított kocsira 7 köröszöt is fölraktak, de kisebbekből akár 9–10-et is. A rakományt a hatóles rudallókötéllel rögzítették, s gamóval szorították le. Ha valamilyen ok miatt felborult, kocsisa a rakomány tetejéről a földön találta magát, az arra menők ingerkedve odaszóltak neki: *Megjött Lackó, hozott körtét?* A tréfában a nyári László napra van utalás, amikor elbágyad az ember a hőségtől. Arany János ezt így írta: *„De felült Lackó a béresek nyakára, / Nincs ki vizet merjen hosszú csatornára.”*

A család lova, illetve lovai még arra is szolgáltak, hogy a közeli vagy távolabbi helységek piacaira, vásáraiba szállítsák gazdájukat, esetleg a szomszédokat. Már 1831-ben felrója az egyházi látogatás a bátyaiak bűnéül, hogy *vasárnap kocsival elhajtanak a faluból*. Nyilván a távolabbi helységek piacaira igyekeztek ilyenkor. Sok olyan gazda volt, aki rendszeresen vállalt efféle *piaci fuvarozást*. Az ilyen fuvarok néha veszélyekkel is jártak, de szerencsés esetben jó jövedelmet is hoztak, mint arról Benczéné Hegedűs Erzsébet beszámol. Jobb gazdák épp ezért két kocsit is tartottak. Az egyiket munkára, a másikat inkább utasok szállítására, piacra való hajtásra használták. A jobb módúaknak voltak *cséza kocsijaik* is. Ez utóbbiakhoz bőrirés és jobb szerszám is illett. Ilyenkor még a szerszámot, de még a lovak patáját is kifényesítették Ferkó olajjal, a kopott ostor helyett meg az ünneplő, nemzeti színű sallangost használták.

1862-ben Bajnai József szemléletes leírását adja a Kalocsai Sárköz áruszállító fogatainak. *Ki ne ismerne rá görbült oldalú, kopott kocsijáról, szeszélyes összeállított lovairól, öltönyeiről, nyers gúny és vastag tréfákkal tarkázott beszédéről Sárköz fiára és lányára? (...) Ha hosszú menés után sebes ügetésre hajtott két: kicsiny, kisebb, legkisebb, nagy, nagyobb, legnagyobb hasonlítási fokozat szerint egymás mellé fogott ló után Tolnába, Baranyába, különösen Szekszárdra, Pécsre vagy Mohácsra csikorog be valamely ponyvákba pakolt cserénysaraglyás szintelen edény, azaz: kocsi, tudják, hogy Sárközben szabadok az utak, nem volt eső, nem volt árvíz. Az utak gyalázatos volta miatt gyakran kényszerültek arra, hogy a szomszédok összefogják lovaikat a szekér elé, s így négylovas kocsival tudtak csak eljutni akár még a közeli Kalocsára is.*

Volt a faluban egy Mózsai zsidó, aki fillérekért vásárolta a káposztát, de édesapámék nem neki adták, hanem kocsira rakták, és vitték Kiskőröse, Soltra és a kunsági falvakba. Mondta is a nagypapa:

Várjál csak fiam, ezek a kunok milyen gazdag emberek, tíz-húsz arany koronással fizetnek, nem is alkudoznak.

Nem is, mert már ismerték a nagypapát. És ez így ment hat héten keresztül. Hétfőn indultak, és csak péntekre értek haza. Éjszakára sohasem indultak, mert féltek, nehogy valami betyárok kirabolják őket, mert akkoriban bandákban lóháton nagyban garázdálkodtak ezek az Alföldön, sőt még nők is voltak köztük. A nagypapa vászomból varrt a csikókat, és azt akasztotta a nyakukba egészen az ing alá, hogy oda tegyék a pénzt. Édesapámnak ez nagyon tetszett. Útközben édesapám hajtott, de amikor a falukba értek, akkor helyet cseréltek, és a nagypapa fogta a gyeplőt, édesapám meg büszkén hátra ült, és nagy hangon kiabálta:

Káposztát vegyenek! Itt a káposztás, vegyenek káposztát!

Két nap alatt el is fogyott, úgyhogy harmadnap hajnalban hazaindultak, hogy estére hazaérjenek.

Markó József tanító is írt a kocsival lebonyolított kereskedelemről.

Édesapám gazdálkodott, de nagybátyjánál Argat József bírónál, aki kőműves is volt, dolgozott. Később kereskedett. Hagymát, káposztát, paprikát vitt Jánoshalmára. Onnét telekocsi almát hozott és vitte a dunántúli Tolnára piacra.

Amikor Jankovácra jött hazafelé, a Csala-Illancsi erdőn keresztül, a lovak alig bírták húzni a kocsit a homokban. Hirtelen valahonnan két marcona külsejű ember állította meg. Erőszakkal vitették magukat. Se szép szóval, se másképp nem akartak leszállni a kocsiról, sőt azzal fenyegették, ha erősködik, agyon fogják ütni. Végre egy útkeresztveződesnél leszálltak, és eltűntek. A mai napig nem tudni, hogy kik lehettek.

Perity Lajos (Simkó) elmondta, hogy a két világháború között az apácák mindig az ő kocsijukon bonyolították le utazásaikat. Egyszer is épp trágyahordáskor már meg volt rakva a szekér, amikor üzenet érkezik a Zárdából, hogy két apácát kellene elszállítani Foktőre. Az öreg Simkó nagy morgások között hát lehányta a trágyát, letakarította a szekeret, másik ülést, pokrócot készített, átöltözött, és megjelent a Zárdánál. A két apáca fölült. Az öreg meg elkezdte hajtani a lovakat a foktői földesúton, de úgy, hogy mikor félúton hátranézett, már egyik apáca sem ült a kocsin. Valahol leszórta őket, vagy ijedtükben leugrottak.

A szomszédasszonyt illet elvinni a piacra. Ha azonban boszorkány volt, erőszakkal is rá tudta kényszeríteni akarátát a fuvarosra, mert meg tudta állítani (kötni) varázshatalmával a lovakat.

Lovas kocsival mentek a kórházba vagy a javashoz is. A boszorkányok ilyenkor is igyekeztek megakadályozni a célhoz érést. A boszorkányoknak, mint általában a szellemvilág alakjainak, igen nagy súlyuk van, s ha rátelepszenek láthatatlanul a kocsira, azt nem bírják elhúzni a lovak.

A templomba járáshoz nem használták a lovas kocsit, még a szállásokról is gyalog jártak be a templomba. A vőfélyek viszont paripákon hívogattak, mint arról Vidáné beszámol: *A lakodalmi hívásra a legények voltak kijelölve. Szépen felszalagozott lovakon, felszalagozott cifra vesszőkkel, boros üveggel mentek hívni lakodalomba. Mindenki várta és csodálta a kényesen fickándozó jóállású, vőfény paripákat. A gyerekek örömmel kísérték őket.* A lakodalomban csak a menyasszony ágyának szállításában, szüreti mulatsági felvonuláson, újabban húsvéti locsolkodás vagy suprikálás alkalmával veszik igénybe felszalagozott lovakkal a lovasfogatot.

A ló és gazdája kapcsolata

A lovakhoz való vonzódás szinte ösztönösen ott van a legtöbb magyar emberben. Aki már megsimogatott egy paripát, átölelte nyakát, vagy netán életét, sorsát osztotta meg kedves, okos állatával, évtizedek múltán sem tud érzelmek nélkül mesélni emlékeiről – írja Szabó Géza. A bátyai ember is nagyon szerette a lovat. Az ember és a ló transzcendens kapcsolatát fejezi ki, hogy a

gazda halálakor kiódozzák az állatok nyakáruul a kötőféket, és szabadon engedik, míg el nem viszik a halottat a háztul. Az egyik szállási öreg mesélte, hogy katonakorában, az 1930-as években minden este kiszökött a kalocsai laktanyából, hogy hazagyalogoljon Bátyára, és láthassa lovait. Ezért vállalta a büntetés kockázatát és a 15 kilométeres gyaloglást. Anisity Fülöp elmondta, hogy az első világháború előtt a bátyja írt a katonaságtól, hogy mikor érkezik haza szabadságra. Erre őt az apja beküldte a kalocsai állomásra. Lóhátra ültette, s ő egy vezetéklóval bekocogott az indóházhoz, s a két testvér lóháton érkezett haza.

A lóval való bánásmód némelyik gazdának mindennél fontosabb volt. A lovak miatt jóformán el is hanyagolták egyéb dolgukat. Szirányiné Maros Erzsébet például nagyapjáról így emlékezett: *Maga még olyat nem látott. Semmit se tudott csináni (öreg korára, amikor betegen feküdt), mer addig mindig a lovakkal foglalkozott. Énnéköm köllött kimönni (éjszaka) a lovakhoz, gyújtottam gyertyát, és mögnéztem: – Papa, keljen csak föl, átlépték a lovak strajfot. Gyújtott lámpát, mer még villany se vót.*

A jó ló – mint erről korábban Fél Edit és Hofer Tamás, újabban pedig Halász Péter moldvai csángó gyűjtésében is beszámolt – presztizskérdés volt minden faluban. (A mai ember talán mint autótulajdonos érezhet valami olyanféle büszkeséget, mint az egykori lovasgazda.) *Az iszlámban a ló a boldogság, a gazdagság és a jólét kifejezője.* Bátya népe is annak tekintette. Benczéné Harangozó Erzsébet a módos gazda édesapja önállósodásának első állomásaként is a lovak megújítását említi. *Édesapám megnyugodott apja akaratóban, és együtt beszéltek meg, hogy fognak együtt új erővel gazdálkodni. Legelőször kicserélték a lovakat erősebbre és egy kancára. Abban az időben ugyanis a falu versengett: kinek vannak a legszebb lovai. Még két tehenet is tartottak, úgy hogy két utcát elláttak tejjel. És volt bőven trágya, amit jól tudtak hasznítani a földben, hogy nagyobb termésük legyen.*

Harangozó László elmondta, hogy családjukat a falu földesura lótenyészetének megalapítása céljából telepítette Bátyára.

A nagyszüleim mesélték, hogy valamikor a mi őseink Sárísápról származtak. Dunántúl, Budától nincs messze. Ott volt a gróf Vigyázó Ferencnek egy birtoka, de itt Bátyán is volt egy birtoka, a Tira pusztá. Itt akart, a Tira pusztán, egy lótenyészetet nyitni. Az én őszám, ott Sárísápon, az ő birtokán lótenyésztő volt, és idehozta Bátyára, hogy az itt megindítandó lótenyészetet ő irányítsa. Ez után maradtunk mi a Lovász melléknéven. Lehetséges, hogy az ügyes, lóhoz értő család kezdeményezésére kezdődött Bátyán a paraszti hátsáslótenyésztés.

Nem lehet véletlen, hogy épp e tanulmány írása idején került birtokomba egy 1893-ban megjelent állattenyésztési szakkönyv, amely természetesen a lovakkal is behatóan foglalkozik. Abban az időben parasztházaknál a kalendáriumokon és az imakönyveken kívül legfeljebb a vásári ponyvafüzeteket forgatták. Ez a könyv azonban alaposan megviselt, látszik rajta, hogy agyonolvasták. Ma már nem lehet tudni, hogy eredetileg kié lehetett, de gyanítom, hogy az Akadémia intézőjének tulajdona volt, de nyilván gyakran odaadta másoknak is tanulmányozás végett. Ugyancsak ebben az időben szereztem tudomást arról, hogy a neves paprika-nagykereskedő, Hegedűs P. József tulajdonában volt egy 1905-ös kiadású lótenyésztési szakkönyv, amelyet leszármazottja, a ma is lótenyésztéssel foglalkozó Perity Lajos őrzött meg. A könyv belső címlapján olvasható: Hegedűs P. József tulajdona.

Sáfrán József a 20. század első évtizedeire emlékezve ugyanis így beszélt: *Volt olyan, aki csak eladásra nevelt. Négy-hat-nyolc lóva is vót egy jobb gazdának. Az árva, mostohaszüllőknél nevelkedett Vidáné Farkas Margit véleménye kiegészíti ezt a megállapítást: Volt a falunak egy nagy közös legelője. Ott aztán voltak mindenféle kiváló fajtájú borjak meg csikók. S hozzájuk idomítók, akik nagyon szép hátsáslóvakat tudtak belőlük képezni. Külföldről szoktak jönni ilyen szép fajta állatokat drága pénzért megvásárolni.* Olyan is előfordult, hogy a hátsáslóvak megszök-

tek. Fekete Ferenc egy olyan esetet mond el, amikor a bátyai gazda lova csikósul elbitangolt, s ő a foktői határban kereste. Mivel rosszul tudott beszélni magyarul, így próbálta megértetni, hogy mit akar.

Bácsi, elől mén az ihahaha, utána mén gilingalang. Itt a kesza, van peták, hun a cséza háza. Ami azt jelenti: Bácsi, elől mén az anyakanca, utána mén a csikó. Itt a bugyelláris, van benne pénz, hol a csősz háza.

Szintén elkóborolt lovokról számol be Vida Miklósné:

De aztán egyszer négy olyan másfél-kétéves csikó megszökött, és két-három napig sem találták meg őket. Én már voltam olyan tízéves forma. Mivel mindenki dolgozott, nem voltak itthon a népek, én meg délben itthon voltam. Amikor megpillantottam a négy állatot, már kimerültek és fáradtak voltak. Én meg gondoltam, milyen jó volna megfogni őket. Milyen szép jutalmat kaphatnánk ezért. Mindjárt hozzá is kezdtem. Összeszedtem az istrángokat, vettem egy szakajtóba kukoricát, s már indultam is feléjük. Persze száraz kukoricát nem találtak a határban, így szívesen ballagtak utánam, amíg én megfelelő helyre találtam, ahol össze tudom kötözni őket. Egy vastag, magas meggyfára másztam, és így szépen egyenként a nyakukba köthettem az istrángokat, és így indultam velük boldogan hazafelé. Gondoltam, milyen nagy örömet szerzek majd a szüleimnek. Kinyitottam a kaput. Kettőt odakötöttem a körtefához, a másik kettőt a szénakazal mellé, aztán vártam haza a szüleimet.

Hanem aztán mikor hazaértek, a körtefa kiráncigálva, a szénakazal összekuszálva, az udvar összetaposva. Azt mondták nekem, hogy azok a lovak összeharapdálhattak volna. Van azoknak gazdája, majd azok megtalálták volna őket. A lovakat kiengedték az utcára, nekem pedig azt mondták, én meg mehetek világgá. Hát ezt a jutalmat nem tudtam elfelejteni. Azt hiszem, akárhogy megverték volna, az se fájt volna jobban, mint az, hogy mehetek világgá. Ezt azért nem igaziból mondták, de nagyon mérgesek voltak rám.

Molnár Mária megható történetet mondott el kancájuk és csikójuk egymás iránti ragaszkodásáról.

Az 1950-es években volt egy nagyon jó sötétbarna kancánk, Mancinak hívták. Szinte minden évben csikót vetett, s a csikókat el szoktuk adni. Akkor is egy gyönyörű szép csikója volt, s el is adtuk Paksra. Amikor el kellett volna vezetni, hihetetlenül rugdalózott mindkettő, alig bírtuk kivezetni az istállóból. Nagyon nem akartak elválni egymástól. Hát végül azért sikerült. Akkor éjszaka az istállóból nagy dobogás, nyerítés hallatszott. Nagyapám kiment, látta, hogy a kanca majd eltépi a kötőféket, de a kapu felől is lódobogás, nyerítés hallatszott. Mikor kinyitotta a kaput, hát már ugrott is be a csikó, s futott be az istállóba az anyjához. Hát hazajött. Az éjszaka képes volt átúszni a Dunán, s hajnalban itt volt.

Tupcsia János édesapja katonaként a háború során Németországig jutott. 1945 májusában az egész falu csodálkozott kalandos hazaérkezésén, mert egy hét alatt a zavaros körülmények ellenére a honvédségi kocsi-valóval sértetlenül hazatért onnan. Ezek a lovak úgy be voltak tanítva, hogy még a háború után is, ha az úton kocogva repülőgépzúgást hallottak, parancsszó nélkül is azonnal az út szélére, a fa árnyékába húzódtak, s onnan semmiféle nógatasra nem voltak hajlandók addig elmozdulni, míg a repülő el nem ment.

Hasonló történetet mondott el Gereb Károlyné Illés Margit is. Talán 1940-ben vették a szekszárdi vásáron azt a félmura hároméves paripát, amit már a következő évben a bácskai mozgósításkor behívtak katonának. A ló a család kedvence volt. Megengedték neki, hogy az udvarban sétáljon, s ő gyakran bedugta a fejét a konyhába is, ilyenkor mindig kapott egy-két kockacukrot. Katonáéknál valami német ember volt a gazdája, s az megtanította arra, hogy ha repülőgépzúgást hall, azonnal feküdjön hasra. A délvidéki bevonulás után hazajött a Géza, de akármire jártak vele, ha meghallotta a repülőzúgást, azonnal hasra vágódott, akármilyen sáros volt is az út.

Igaz Ferencnek volt egy nagyon okos lova. Mikor azonban divatba jött az ekekapálás, s ő erre akarta betanítani a lovát, az szinte szánt szándékkal nagyon butának tette magát,

még a sort se akarta tartani. Igaz Ferenc azonban egy-két fogással rávezette a lovat a feladatára, s attól fogva még csak vezetni sem kellett. Minden fordulónál pontosan megtalálta a megfelelő sort, ahova be kellett állnia. Egyébként azt tartotta a hiedelem, hogy *ha lovat vezetesz, ne nézz a szemébe, mert nem megy utána*.

Többen beszámoltak róla, milyen ravaszságokkal próbálták némely munkaeszközüket, hengerüket, kocsijukat megmenteni a közöstől, sikertelenül. A lovak azonban többet jelentettek, mint egyszerű munkaeszköz. A ló szinte társa volt a parasztembernek a munkában, *akire büszke volt, akivel beszélgetni szokott, és akit természetesen óvott, gondozott*. A ló is szerette gazdáját, ragaszkodott hozzá. Ha hosszabb időre igénybe vette a katonaság, gazdái otthon csaknem annyit emlegették, mint egy hadba vonult családtagot. Mesélik, hogy a harmincas években Jelencsity Gáspárék lovait is besorozták, bevonultatták. Néhány hét múlva egy gyakorlatozó honvéd fogatolt tüzerűteg vonult végig a falun. Hirtelen az egyik fogat bekanyarodott Jelencsityék kapuja elé szerkocsistul, ágyústul. A bakon ülő tüzer hiába ütötte-verte a lovakat, azok addig nem mozdultak onnan, amíg nyerítésükkel ki nem hívták gazdájukat.

A lovak sorozásakor is történtek igazságtalanságok, hisz méltányossági okokból leginkább a fölösleges lovakat sorozták be, hogy a gazdaság ne maradjon egészen ló nélkül. Harangozó Mártonnal azonban másképp bántak.

A háború alatt szokás volt, hogy a gazdának be kellett adnia a lovát, kocsiját, szerszámát a katonaságnak. Vagy csak egyiket, másikat. Hosszabb-rövidebb időre. Tán 1944-ben édesapámnak kijött a községházáról a papír, hogy neki mind a két lovát a kocsit is meg mind a két szerszámot be kell adni a honvédséghez. A mostani kalocsai kenyérgyár helyén volt egy akácós kiserdő, ott volt honvédségi átvétel a repülőök miatt. Hogy ott nem látják őket. Édesapám is vitte be az egész fogatot. Mikor rá került a sor, egy honvéd százados vette át ezeket, azt kérdezte a százados úr, hogy mennyi pusztája van neki. Édesapám mondta, hogy neki nincs semmi pusztája, neki húsz kishold földje van, nincs egyebe. A százados nem akarta elhinni, de a többi bátyai megerősítette apám szavait. A százados azt mondta, hogy az nem létezik, hogy ettől az embertől mindenét elveszik, mintha olyan nagyon gazdag ember lenne. Ez nem létezik. Azt mondja:

Maga nagyon bűnös lehet a bátyai esküdtek előtt.

Édesapám elcsodálkozott. Azt mondja:

Én is esküdtem vagyok.

Maga esküdte? – kételkedett a százados.

De akkor megint a bátyai emberek megerősítették, hogy úgy van. Pedig apám ezekről a dolgokról nem tudott semmit.

Akkor a százados azt mondta, hogy ő a saját szakállára apámnak visszaad egy lovat, egy lovat meg a kocsit ott kellett hagyni. Amikor apám hazajött, jól berúgott a katolikus körbe, és mondta ott a falu gazdag embereinek. Azt mondta nekik, hogy

Ők kutya füle, hozzám képest, mert ő a leggazdagabb ember a faluba, mer tőle elvitték a lovát, kocsiját.

És persze lehordta őket mindenfélinek. Ezek közül meg két ember bepörölte becsületsértésért. Ez nyár vége felé volt. A tárgyalás őszre volt kitűzve, közbe bejöttek az oroszok. Ez a két ember, aki bepörölte apámat, ezek jöttek könyörögni apámhoz, hogy ne csinálj belőle ügyet. És akkor apám elállt a pörösködéstől. Akkor is voltak csibészégek ám!

A tészvilág legfájdalmasabb emléke, hogy a lovat menthetetlenül be kellett adni. Apósom, míg tehetette, háztáji földje megmunkálására mindig régi lovát, a Csillagot hozta ki. Csillag ilyenkor mindig *boldognak* látszott, mert bizony a közös istállóban *közös lónak* sokszor *túros* (sebes) *volt a háta*. (Kezdett kialakulni a *cselédmentalitás*, a tészdolgozó már nem paraszt, nincs tulajdonosi tudata, csak mezőgazdasági munkás.) Mondhatjuk, *embertelenül*, nem állathoz méltó módon tartották a jószágokat. A lovaktól való megszabadítás,

az üres istálló látványa nem egy gazdát az öngyilkosság gondolatáig vitt el. Markó József tanító máig emlékszik a parasztság intézményes kifosztására.

Be kellett vinni egy pár szép lovat, kocsit, az összes mezőgazdasági felszerelést ingyen. Sőt még fizetni kellett a földek után.

Előző esztendőben új hengert csináltattunk. Hát próbáltuk legalább azt megmenteni. A kertben kukoricaszár-kévékkel körül raktuk. Tavaszra azonban elfogytak a kévék, és kilátszott a henger. Mit át Isten, valaki feljelentett. H. János bácsi személyesen jött el érte, és elhúzatta.

Harangozó Lászlónak meg ez volt az élménye.

A földet oda kellett adni. Az új téesz főnökök elhatározták, hogy fizessünk be négyszögölenként húsz fillért is. Meg adjon egy kotlós tyúkot tojásokkal együtt. Ezt is beadtuk a téeszbe. Nekem volt már akkor két kocsim. Volt egy gumis kocsim, meg volt egy löcsös parasztkocsim. És persze a gumis kocsit én nem akartam beadni, mer bevittem a löcsös kocsimat, az is jó állapotba vót, meg a két lovat. Akkor volt egy ilyen szemle, ahová be kellett menni. Fölbecsülték a lovak értékét, a kocsinak az értékét. Akkor kijött a bizottság, és kérdezték: ezt hoztam? Ezt hoztam. Visszamentek és akkor kijött a bizottságnak az elnöke, a Pali bácsi, hogy

Laci, hát neked van gumis kocsid is.

Pali bácsi, hát én a gumis kocsit nem akarnám behozni. Azt meghagyom, mert van három családom, és abból tudom majd a családomat fölntartani.

Akkor nem firtatták tovább. De aztán valakinek szemet szúrt, hogy a gumis kocsit nem akartam leadni. Még a rendőrséggel is fenyegettek. Erősen ellenálltam, és így megmaradt a gumis kocsi saját részemre.

Mikor már jártam két-három hétig tanfolyamra, akkor elvették tőlem a lovakat. Hát én általában addig mindig olyan életvidám ember vótam. Soha nem jutott eszembe nekem, pedig vótak jó idők, rossz idők, hogy öngyilkos legyek. De mikor elvitték a lovakat, akkor én egy hétig olyan állapotba vótam, hogy mindig csak azt néztem, hogy hol tudnám magam föl húzni. Fölakasztani. Ha nem jártam volna Bajára a tanfolyamra, ha nem vonja el a figyelmemet erről a tanulás, akkor talán meg is teszem.

Matotáné Perity Mária emlékszik rá, hogy Babának hívták utolsó lovukat. Kislány volt még, amikor be kellett volna adni a téeszbe. Az apja azonban kijelentette, hogy ő ugyan az istennek se fogja kivezetni az istállóból a Babát, így Sz. Péter bácsit küldték oda a lóért. Perity Mária még ma is látja maga előtt szülei szomorú arcát, amint Péter bácsi Babát a kötőfékjénél fogva vezette ki az istállóból majd az udvarból. Hihetetlen gyűlöletet érzett akkor azzal az emberrel szemben, s ez mindig föltámadt benne, még később is, amikor az utcában találkozott vele.

Benczéné Hegedűs Erzsébet paprika-nagykereskedő apjáról írott emlékezésében szól bátyjáról is.

Szilaj természete mellett nagyon jó és szüleit szerető gyermek volt. Édesapám vett neki egy szép háts lovat, és sárga bőrből rézkarikás nyeret, ami csak neki volt a faluban. Benczéné szóbeli kiegészítésében elmondotta, hogy a lovat Gézának nevezték, s nagyon okos volt. Amikor az 1942-es árvízkor éjszaka ki kellett a bátyámnak lovagolnia a Dunához, a gáton megállt, leszállt a Gézáról, a nyakába dobta a kantárt, s azt mondta neki: Most itt várj, nemsokára visszajövök. És a ló addig nem mozdult onnan. Mikor meg neve napja volt a bátyámnak, a bátyai lányok eljöttek köszönteni, s még kockacukrot is hoztak a Gézának, mert azt nagyon szerette.

A Hipla Pista bácsinak olyan lovai voltak, hogy ha a gazdájuk a kocsmából kijövet részegen ült föl a kocsira, ők parancsszó nélkül is elindultak, s a forgalmas úton biztonságga hazaszállították a kocsiderékban alvó gazdájukat háza kapujáig.

Németh Karcsi tekintélyes hentes volt a faluban, emellett persze gazdálkodott is, de elég gyakran leitta magát a kocsmákban, s ilyenkor kocsija deszkájára feküdt, a lovai pedig maguktól hazavitték. Ahogy a rozoga kapuhoz értek, még a kapuszárnyakat is ki tudták nyitni az orrukkal, s beálltak az udvarba.

Perity Margit mesélte, hogy lovukat fajszi embernek adták el a kalocsai József-napi vásáron. Az új gazda igen meg volt elégedve a jószággal, s még a télen meg akarta látogatni Perityéket. El is jött kocsisul-lovastul Bátyára, de itt bajban volt, mert nem tudta, hogy azok hol laknak. Elengedte hát a hajtószárat, s a lova egyenesen odahúzta a kocsit, ahova kellett, ott állt meg a Perityék kapuja előtt.

Illés Veronika édesapja a drágszéli ménesbe szokta adni a lovát nyaranként. Amikor aztán elment oda, csak a karámhoz állt, s halkan hívni kezdte a lovat, a ló a ménesből vágatva rohant hozzá, s boldogan nyújtotta a nyakát, hogy szeretett gazdája megölelje.

Szuróp Pista bácsi kocsijával hazaérve nem szokta lovairól levenni mindjárt a hámat, csak a hátukra dobta az istrángot, s az állatok így sétáltak be az istállóba. Ott a jászol előtt megálltak, hátranéztek, megvárták, míg gazdájuk utánuk megy, leszerszámozza őket, s csak akkor léptek a jászol elé, s kezdtek falatozni.

Szarvas Miklós igen szerette a lovakat, a téeszvilágban is megtartotta őket, s nagyon sok háztáji gazdaságot ő szántott. Soha nem ivott szeszes italt, de ha nem volt odahaza szódavíz, káromkodott, csúnyákat mondott a feleségének. Ha azonban az istállóba lépett, mintha kicserélték volna, odadugta fejét a lovakéhoz, megölelte őket, simogatta és becézgette őket: Aranyoskáim. A téesz megalakulása után őt tették meg a kocsisok brigádvezetőjének. Alkalmasabb embert keresve sem találhattak volna erre a feladatra. Amikor egy brigádértekezleten az egyik kocsis panaszkodni kezdett, hogy a Perity Lajos lovai igen csökönnyösek, nem lehet velük dolgozni, Miklós bácsi szinte kikelt magából, ordítva torcolta le a panasztévőt: *Mit tettetek tik azokkal a lovakkal? Azoknál kedvesebb, szelidebb lovakat nem ismertem! Szégyöljétek magatokat! Nem tudtok a lovakkal bánni.*

Az 50-es években Tupcsia Jánoséknál együtt éltek, egy fedél alatt, együtt gazdálkodva az öregek meg a fiatalok is. Volt két lovuk, a Mirzó meg a Mese. Ahogy hazajöttek a mezőről, az udvaron kifogták a lovakat, s azok lassan ballagtak az istálló felé. Akkor vették csak észre, hogy kisfiuk, a másfél éves Janika ott ül az istálló küszöbön. A réműlet megdermesztette őket, sem a lovakra, sem Janikára nem mertek rászólni már, nehogy megjijessék valamelyiket, s az hirtelen mozdulatot tegyen. Nem is történt semmi baj, a két ló olyan óvatosan lépte át a kisfiút, hogy annak a haja szála sem görbült.

Hasonló a következő emlékezés is. *Markó Balázstul vettem a pataji vásárba egy pár csikót. Mindenre be vótak idomítva. Szántásra, fogatolásra, mindenre. Annak idején még a gyerekek kicsik vótak, és sokszor nyáron az istállóajtó nem vót becsukva, hanem vót ilyen saráglya, és azt szoktuk becsukni. Hát hol vannak a gyerekek, hol vannak a gyerekek? Mire végül elmentünk az istállóba, hát ott vótak a gyerekek és a lovaknak a farkából húztak szálakat. A lovak meg csak úgy hátrafordították a fejüket, és csak úgy néztek a gyerekekre. Oda is rúghatott vóna az a fiatal ló. És nem. A vásárba is az vót a főszempont, hogy szelíd legyen az a ló.*

A lóval lehetett virtuskodni is. Ék Fila híres volt lószeregetéről, nemhiába volt huszár a honvédségnél. Ha egy kicsit többet ivott a kocsmában, onnan kilépve fölállott kocsija ülése elé, közibe csapott lovainak, s azok vágatva röpítették hazáig. Gazdájuk pedig úgy állva tartotta a gyeplőjüket, haja pedig csak úgy lobogott, mert kalapot meglett korában sem szeretett hordani.

Egy Jánosity István nevű szegényember azért kapta a falutól a Horti (Horthy) ragadványnevet, mert a háború utáni években egy május elsejei ünnepségen fehér lován ülve vágta végig a legelőn. (Horthy Miklós kormányzó legendás fehér lován szokott parádézni.)

Szinte minden család tud mesélni arról a fájdalmas esetről, amikor a *felszabadítók* elzabrálták lovaikat. Egy ilyen sorozatról számol be Harangozó László is.

Reggel aztán jöttek a többi oroszok, és az istállóba bementek, és elvitték az egyik lovunkat meg elvitték a parasztkocsinkat meg a lószerszámot. Maradtunk egy lóval. Még a répa egy része kinn

volt. Kocsink se vót. Igaz hagytak a kocsi helyett egy bricskát, alacsony oldalút. Hát nem sok minden fért rá. És hát egy lóval próbáltunk valamit.

Akkor az oroszok úgy váltogatták egymást másnaponként. Az egyik csapat elment, a másik jött. Három-négy nap múlva elvitték a másik lovat is. Ott maradtunk a tehenekkel. Később aztán jött a Kákonyi Jani bácsi, má akkor november közepe volt. Kérte az apámat, azt mondja:

Jani bácsi, nekünk az oroszok ott hagytak egy lovat, én nem tudom mivel etetni, jöjjön, hallom magától elvitték mind a két lovat, jöjjön, és vezesse ide át. Magának van takarmánya, és akkor magáé a ló.

Es akkor elmentünk édesapámmal, hazavezettük azt a lovat. Aztán később a nagybácsiéknál, a Monoriéknál is hagytak egy lovat az oroszok. Egy nagyon szép ló, de nem tudott lábra állni, annyira ki volt merülve, agyon volt hajtva. És akkor nagyapám mondta az édesapámnak, hogy hozzuk haza azt a lovat is, hogy legyen az istállóba két ló. De apám azt mondta, hogy ő nem akar két-három nap múlva az udvarba gödröt ásni, hogy eltemessük, mer megdöglik a ló. Nagyon rosszul nézett ki. Mikor egyszer édesapám valahová elment messzebbre, hosszabb időre, akkor a nagyapám mondta nekem, hogy:

Gyere hazavezessük azt a lovat a nagybácsiéktul.

Hát úgy kellett a szomszédokat összehívni, úgy emeltük föl a lovat. A távolság nem volt még ötszáz méter se a a nagybácsiéktól hozzánk, de a lónak az az út beletelt több mint egy óra hosszába. De azért hazavezettük. Odakötöttük a másik ló mellé, etettük. A lábai meg vótak dagadva, de nagyon. Akkor egy hét múlva a lábai kifakadtak. Hagy ne mondjam el, hogy mit kaptunk én meg a nagypapa apámtól, amikor ő hazajött, és megtudta, hogy az a ló ott van az istállóban. Aztán egy hét múlva kifakadtak a lónak a lábai. Leírhatatlan bűz volt akkor egy három-négy napig. De utána nagyon de nagyon jó ló lett belőle. A másikkal összefogva, amit a Kákonyi Jani bácsiéktól hoztunk, nagyon egy összeillő pár volt. És hajtottuk is őket, dolgoztunk is velük tán március elejéig.

Akkoriban ugyanis egész télen minden másnap ki lettünk rendelve robotra lovas kocsival. Ami azt jelentette, hogy a környező nagybirtokoknak a raktáraiból a búzát hordták be Kalocsára az állomásra. Édesapám ment mindig a robotba. Először a Tira pusztából vitték el a búzát, utána Orosz pusztáról, utána Kass pusztáról minden szem búzát, Drágszélről az Érsekuradalom raktarából minden szem búzát elvitték. A falu egyik fele egyik nap, a másik fele másik nap lovaskocsi robotba. Én is apám is úgy örültünk, hogy ez a két ló úgy összepároződött, összeszokott, jól beváltak mindenféle tekintetben. És az egyik tavaszi robot alkalmából Kalocsán a vasútállomásnál egy ruszki kicserélte egy másik két lóra. Két lovat adott ugyan, de a két ló együtt nem ért annyit, mint ezek közül az egyik. És aztán azokkal kínlódtunk.

A lóval való bánásmód jellemezte a gazdát. Természetes volt, hogy a lovat rendben tartották, csutakolták, istállóját kiganézták, friss alommal szórták föl, jászlába elegendő szénát raktak, amikor kellett, megittatták. Azt tartották: *Állatnak ember az istene*. Ha téli időben a szabadban kellett várakozni gazdájára, pokróccal letakarták. Ha hosszabb időn át kellett várakoznia a lovaknak, nyakukba abrakos tarisznyát akasztottak. Biztonság kedvéért, hogy el ne induljanak maguktól, az egyik istrángot kioldották a kisafáról, s a ló hátára dobták. Nyáron, ha csak lehetett, hűsbe hajtottak vele. Nem terhelték túl a kocsit. Aki nem kímélte lovait, ütötte-verte, azt elítélte a köznélem. A 19. században ló húzta dereglyéken szállították a hagymát, káposztát a pesti piacra. Az itt alkalmazott hajcsárok ilyenek lehettek, bár ők nem gazdái voltak a rájuk bízott vontató állatoknak. Nyilván istentelenül bántak velük. Emléküket, s az akkori vélelményt fejezi ki ez az átokféle szólás: *Istened ne legyen, mint a hajóhúzó lónak*. A túlzott kényeztetés viszont szintén szóbeszéd tárgya lett. Ez adott alapot egy dusnokiakat kifizető falucsúfoló mese létrejöttére.

A szegényember álombeli lova

Minden szegény parasztember arról álmodott, hogy életében legalább egy talpalatnyi földet meg egy lovat szerezhessen. A valóságban soknak sikerült is néhány száz négyszögölt, esetleg egy-két holdat megvásárolni. Lovat azonban kevesen tudtak venni, s az is inkább kivénhedt, beteges állat volt. Tartása is nehézségekbe ütközött, hisz nem volt rétje gazdájának, nem tudta elegendő szénával etetni, ezért a szegény ember lovai soványak voltak. Az anekdota szerint így dicsekedett a szegény ember: *Két lovam van. Az egyiknek a neve Jóvóna, a másiké meg: Havóna.* Az is lehet, hogy valami mesetöredék őrződött így meg, mindenesetre jól kifejezi a szegények vágyálmát.

Idős Koprivanacz János, akinek ragadványneve Balázsmisa volt, a harmincas években halt meg. Jó mesélő hírében állott. Méltó párja lehetett volna Hány Jánosnak vagy Münchhausen bárónak. Történeteivel gyakran elszórakoztatta munka- vagy beszélgetőtársait. Lódításai miatt szólássá vált a faluban: *Lázse, koa Balázsmisa. (Lódít, mint a Balázsmisa.)* Szegényember volt máskülönben, néhány holdas *birtokkal*, de lovait leginkább a *gebe* szóval jellemezhetjük. Mégis sokszor dicsekedett velük. Aki nem hitte el képtelen történeteit, azzal rögtön összeveszett. Egy történet elmesélése után *egyszer Szérina Károly bácsival összevesztek. Elég vót őket szétválasztani, mer azt mondta: Az istenedet teneked, te bolond vagy! Ez meg neki: Ki vagyok én neked? Osztt akkor összevesztek.*

A ló a folklórban

Írásom terjedelme nem engedi meg, hogy kitérjek arra a gazdag népköltészeti anyagra, amelynek témája a ló. Ez akár egy külön összefoglalást igényelne. Bátyán is hiedelemmondák tömege őrzi a lovat messziről „megkötő”, a beteg jószágot mágikusan gyógyító tudós pásztorok emlékét. Rengeteg élménymonda szól arról, hogy miről ismerték meg az istállóban a boszorkányok ló elleni mesterkedéseit, s hogyan védekeztek ellene. Ismerik a természetfölötti lényként megjelenő lovat, s az embert „lóvátévő” boszorkányokat. Bátyai hőmesék is őrzik a fölösszámú lábbal rendelkező, kozmikus sebességgel vágatni tudó, gazdáját mindig kisegítő „táltos ló” képzetét. S ki ne ismerne sok-sok népdalt, amelyekben akár reálisan, akár szexuális szimbólumként ott szerepel az ember ősi segítőtársa, a ló.